

VLOGA SUPERVIZIJE PRI OBLIKOVANJU IDENTITETE MEDICINSKE SESTRE

Mag. Darja Thaler

Izvleček

Supervizija je prvenstveno usmerjena v oblikovanje trdne in pozitivne identitete medicinskih sester, v razvijanje njihove refleksivnosti in samokritičnosti, kar odločilno vpliva na kakovost njihovega dela. Pojem identiteta, ki je eden od temeljnih konceptov profesionalnega oblikovanja medicinskih sester, pomensko močno presega monodisciplinarno raziskovanje, saj spada med temeljne koncepte sodobnih družbenih znanosti. Človek si namreč že od nekdaj zastavlja vprašanja o lastnem bistvu oz. o tistem, kar mu omogoča, da kljub številnim spremembam ostaja ista oseba. Pojavljanje takih vprašanj omogoča njegova sposobnost za samorefleksijo.

Pojem identiteta je zelo kompleksen in ga je mogoče teoretično razgraditi na več komponent. Zaradi njegove zapletenosti ga različni raziskovalci različno opredeljujejo. Najpomembnejše opredeljitvene kategorije so: identiteta kot samopodoba, identiteta kot kompleks pripisanih lastnosti in identiteta kot značilnost družbenih sistemov.

Raziskovanje individualne identitete je tesno povezano z raziskovanjem jaza in sebstva. Oba pojava sta namreč tesno povezana z njo. Individualnost je v zahodni kulturi postala že norma. Toda interes za samospoznavanje v prejšnjih zgodovinskih obdobjih ni bil vedno tako močan. Šele v drugi polovici 20. stoletja in v 21. stoletju so se prizadevanja za samospoznavanje močno okrepila, vendar jih še vedno spremljajo teoretične in metodološke težave.

Ključne besede: supervizija, identiteta, razvoj

Uvod

Identiteto umeščamo med temeljne koncepte sodobnih družbenih znanosti. V zadnjih tridesetih letih se je namreč v humanistiki in družboslovju pojavila prava eksplozija različnih teoretičnih razprav in raziskav, ki so namenjene razjasnitvi in razlagi tega specifično človeškega pojava. Seveda je bil pojem identiteta aktualen že precej prej, saj so si filozofi, romanopisci in pesniki v preteklih stoletjih vedno znova zastavljali vprašanja, kot so: »Kdo smo?«, »Kaj smo?«, »V čem je naš smisel?«, »Kam gremo?« ipd. (Kovačev, 1991; 1994a; 1994b). Postavljanje takih vprašanj je pogosto tudi v superviziji, v kateri posameznik poskuša pojasniti temeljne značilnosti svojega poslanstva.

Zgodovina zahodne avtorefleksivne zavesti je zgoščena okrog treh ključnih pojmov: jaz, sebstvo in identiteta. Vendar so bile prvotne, filozofske in literarne obravnave tega

pojava največkrat pojmovno precej neprečiščene in jih ni bilo mogoče uporabiti kot podlago za koherentno teorijo. To vrzel skušajo zapolniti sodobni, znanstveni pristopi.

Povezanost sebstva in identitete ter njuno ločevanje

Vprašanje človekove biti že od nekdaj zanima pripadnike vseh družb in kultur. Kot poskus odgovora nanj se je v znanstvenem mišljenju pojavila množica definicij, ki se nanašajo na njegovo sebstvo in identiteto. Oba koncepta se namreč tesno prepletata in težko bi obravnavali enega od njiju brez dodatne osvetlitve drugega. Epstein (1973) opredeljuje strukturo identitete kot samogenerirano teorijo sebstva o sebi («self generated self-theory»), medtem ko Blasi (1988) poudarja, da je identiteta konstrukt, ki ga je treba razumeti iz perspektive sebstva kot subjekta. Identiteta namreč ustreza posebnemu modusu (ali več posebnim modusom) izkustva sebe kot subjekta lastne dejavnosti. Seveda se doživljanje identitete vedno nanaša tudi na tisti del sebstva, ki ga lahko proučujemo iz določene razdalje, saj šele ta omogoči njegovo kritično presojanje. Občutek lastne identičnosti in kontinuitete se zato vedno nanaša na nekaj, tj. na sebstvo kot objekt (Kovačev, 1997).

Definicije sebstva in identitete vključujejo predvsem značilnosti človeka kot biološke vrste, kot individualne osebnosti, kot družbenega bitja in člana kulture. Raziskovanje človekovega bistva je zelo divergentno, saj se lahko njegova avtorefleksija usmeri na različne vidike samega sebe. Toda vse dosedanje obravnave sebstva in identitete vključujejo njune individualne in kolektivne komponente, pogosto pa upoštevajo še njuno materialno (oz. somatsko) podlago.

Težave pri opredeljevanju identitete

V družbenih znanostih se pojavlja pojem »identiteta« v različnih besednih zvezah, ki implicirajo različne pomeni in pogojujejo različne pristope k njegovemu proučevanju. V sodobnih študijah identitete se zato pojavljajo številne terminološke in metodološke težave (Kovačev, 1997). Kljub neenotnosti različnih teoretikov in raziskovalcev pa lahko umestimo večino definicij in razlag identitete v manjše število večjih kategorij. Frey in Hausser (1987) navajata tri najpomembnejše pomenske kategorije:

1. identiteta kot samopodoba,
2. identiteta kot kompleks lastnosti, ki jih posamezniku pripisujejo drugi, in
3. identiteta kot značilnost družbenih sistemov.

Identiteta kot samopodoba

Izenačevanje pojma »identiteta« s pojmom »samopodoba« je značilno predvsem za eno od raziskovalnih usmeritev, ki se pojavlja predvsem v okviru psiholoških znanosti. Subjektova samopodoba namreč sovpada z njegovo samoidentifikacijo, zato lahko trdimo, da sta pri določanju samopodobe objekt in subjekt identifikacije združena v isti osebi, oziroma, da oseba identificira samo sebe (Kovačev, 1997).

Poudarjanje zgoraj omenjenega vidika identitete (tj. identitete kot samopodobe) implicira razumevanje identitete kot posameznikovega samorefleksivnega procesa in tvori podlago za razvoj relativno samostojnega raziskovalnega polja. Zanj je značilno proučevanje pojavov, v katerih oseba identificira lastno sestvo iz notranje perspektive. Proučevanje subjektivnega doživljanja identitete se je močno zakoreninilo predvsem v filozofski tradiciji. Že pri Leibnitzu npr. zasledimo vprašanje, kako je mogoče med seboj razlikovati dve stvari, ki sta pravzaprav eno. Le človek se lahko namreč vpraša: »Kdo sem?« ali »Kaj sem?« in tudi odgovori na tako vprašanje. Občutek identitete, ki omogoča izrekanje določene osebe o sebi, je zato specifičen za človeško vrsto (Kovačev, 1997).

Identiteta kot kompleks pripisanih lastnosti

Notranjo perspektivo, ki temelji na samorefleksiji, moramo zaradi njene subjektivnosti in nezadostnosti dopolniti z zunanjo. Le njuna medsebojna usklajenost lahko pripelje do relativno objektivne in realne podobe o sebi, zato pogosto govorimo o različnih oblikah družbene identitete, ki jo posamezniku največkrat pripisujejo drugi. Nanaša se na njegov položaj v nekem družbenem sistemu ter implicira kombinacijo lastnosti in pričakovanj, ki se navezujejo na njegovo vlogo v njem. Te lastnosti in ta pričakovanja namreč omogočajo njegovo identifikacijo oz. prepoznavanje. Objekt identifikacije je v tem primeru neka oseba, subjekt identifikacije pa druga oseba, zato lahko posameznikovo družbeno identiteto opredelimo kot kompleks lastnosti, ki ga posameznik dobi »od zunaj«.

Predstavniki različnih družbenih znanosti pogosto nadomeščajo pojem družbena identiteta s sopomenkami, ki jih uporabljajo v odvisnosti od konteksta njihovega pojavljanja. Nazadnje imenovan namreč določa pomen uporabljenega pojma. Največkrat ga nadomeščajo z izrazi, kot so tipizacija, pripisan status in pripisana vloga. Sarbin in Scheibe (1983) celo trdita, da je subjektova družbena identiteta sestavljena iz »sklopa validiranih statusov«.

Identiteta kot značilnost družbenih sistemov

Tretja velika pomenska kategorija pojma »identiteta« se nanaša na identiteto kot značilnost družbenih sistemov. Objekt identifikacije niso posamezne osebe, ampak skupine, organizacije, družbene plasti, razredi in kulture. Subjekt identifikacije so posamezniki, ki naredijo te skupnosti prepoznavne z opisovanjem. Včasih so njihovi pripadniki, včasih pa je njihov položaj ločen od dane skupnosti oz. se umeščajo izven nje (Kovačev, 1997).

Tretja kategorija se pomensko nekoliko prekriva z drugo kategorijo. Obe namreč umeščamo v kategorijo kolektivnih identitet, ki vključuje kulturno, etnično, nacionalno in regionalno identiteto ter številne druge. Sem spadata tudi skupinska in družbena identiteta, toda njune pomenske implikacije se nekoliko razlikujejo od identitete, ki jo posamezniku pripisuje drugi. Pogosto jo namreč nadomeščajo izrazi, kot so npr. avtostereotip, heterostereotip, občutek skupnosti, razredna zavest ipd. Tudi ta identiteta je subjektu »podeljena« oz. jo ta dobi »od zunaj« in ne iz lastne notranjosti. Značilnosti njegove identitete so namreč opredeljene iz zunanje perspektive. Toda posameznika je mogoče v tem primeru opredeliti le kot člana določenega družbenega sistema, tj. kot njegov del, in ga ni mogoče izenačiti z njim.

Začetki psihološke obravnave individualne identitete

Individualna identiteta in samopodoba sta postali predmet poglobljene psihološke obravnave šele v zadnjih desetletjih. V humanistične znanosti je pojem identiteta uvedel E. Erikson okrog leta 1950 in s tem postavil temelje sistematične refleksije osebne in družbene identitete (Tap, 1980). Koncept identitete je tedaj pridobil precejšnjo znanstveno težo, čeprav Eriksona ne bi mogli označiti kot začetnika njenega proučevanja. Njegov doprinos je predvsem v tem, da je utrl pot pojmom, ki se nanašajo na različne vidike identitete, v psihološko znanost. Toda njegova dela so popolnoma spekulativna in temeljijo predvsem na njegovi bleščeči intuiciji, na njegovih izkušnjah v klinični praksi, na psihobiografijah in na literarnih, predvsem poetičnih analizah (Mussen, 1980). Kritiki mu očitajo nepreciznost in pogosto metaforičnost v izražanju ter fragmentarnost in nekoherentnost njegove teorije. Obe značilnosti njegovega teoretičnega pristopa namreč otežujeta operacionalizacijo njegovih konceptov, zato ima Eriksonov koncept identitete predvsem teoretično vrednost, saj ga v celoti ni mogoče zajeti niti v najkompleksnejših eksperimentalnih načrtih. Znanstveno proučevanje identitete je tako še vedno zelo omejeno (Kovačev, 1997).

Blasi (1988) poudarja notranjo kompleksnost pojma identiteta v Eriksonovi teoriji in navaja 12 njenih elementov, ki so med seboj povezani v mrežo dialektičnih odnosov.

Vsi, razen zadnjega, naj bi bili komponente enotnega koncepta in naj bi omogočali ugotavljanje, ali lahko nek psihološki pojav označimo s pojmom identiteta ali ne (Kovačev, 1997).

1. Identiteta je odgovor na vprašanje »Kdo sem?«.
2. Določa doseganje nove enote iz elementov lastne preteklosti in pričakovanj v zvezi z lastno prihodnostjo.
3. Omogoča določitev izvora temeljnega občutka enakosti in kontinuitete.
4. Do odgovora na vprašanje o identiteti je mogoče priti z realističnim ocenjevanjem samega sebe in lastne preteklosti; s proučevanjem lastne kulture, posebno njene ideologije in tega, kaj družba pričakuje od sebe; istočasnega preverjanja veljavnosti kulture in družbe ter ustreznosti zaznav in pričakovanj drugih.
5. Proces integracije in preverjanja bi se moral odvijati predvsem na tistih področjih, ki imajo za posameznika odločilen pomen, npr. bodoči poklic.
6. Voditi bi moral v fleksibilno, toda trajno odločenost na tem področju, tako da bi lahko zagotovil subjektovo produktivno integracijo v družbo na objektivni ravni in njegovo bazično lojalnost na subjektivni ravni.
7. Poleg tega bi moral omogočiti še globok, predzavestni občutek zakoreninjenosti, dobrega počutja, samospoštovanja in načrtnosti.
8. Kritično obdobje za oblikovanje identiteta je adolescenca.

Refleksivnost in avtorefleksivnost kot temeljna pogoja za oblikovanje sebstva in identitete

Oblikovanje posameznikove identitete temelji na njegovi refleksivnosti in avtorefleksivnosti. Obe miselni sposobnosti veljata za človekovi vrstni specifičnosti, saj se pri drugih živih bitjih ne pojavljata. Sposobnost samorefleksije omogoča človeku, da je lahko istočasno subjekt in objekt lastnega spoznavanja, to pa je tudi glavni razlog za nastanek in razvoj njegovega občutka identitete. Subjekt se lahko namreč vpraša: »Kdo ali kaj sem?« in na to vprašanje tudi sam odgovori (Kovačev, 1991; 1994a). Pri spodbujanju te sposobnosti ima izreden pomen v izobraževanju medicinskih sester prav supervizija.

Identiteta kot samospoznavanje je vezana na subjektovo notranjo perspektivo, ki implicira sočasnost njegovega obstoja kot subjekta in objekta lastne refleksije. Nanaša se na odnos med aktivnim, spoznavajočim sebstvom in pasivnim, zaznanim sebstvom. Napetost med »sebstvom kot subjektom« in »sebstvom kot objektom« ter človeška sposobnost samorefleksije sta bili predmet številnih razprav in polemik, in sicer od antike, prek Kanta in Jamesa, do sodobnosti.

Danes uporabljamo pojem »identiteta« največkrat za subjektovo samoopredeljevanje.

Določanje identitete »od zunaj« namreč ni specifično za človeka, saj lahko iz zunanje perspektive določimo tudi identiteto drugih živih bitij, ali celo neživega, predmetnega sveta.

Večina avtorjev (Luckmann, 1979) opredeljuje pojem »subjektivne« ali »osebne identitete« kot posameznikov avtorefleksivni proces. Subjekt namreč oblikuje svojo individualno identiteto na podlagi predelave lastnega znanja o sebi in izkušenj s samim seboj. Njegova zavestna avtorefleksija vključuje introspektivno pretresanje lastnih izkušenj in spoznanj ter opazovanja zunanjega sveta in njegovih odzivov nase. Na podlagi njihove medsebojne primerjave se razvijejo subjektive sodbe o sebi, ki pogojujejo njegovo samoopredeljevanje. Toda njegove izjave o lastnem sebstvu niso nikoli dokončne in popolnoma objektivne. Temeljijo namreč na njegovih implicitnih predstavah, ki (neodvisno od njegove volje) izkrivljajo samozaznavo in zaznavo drugih. Pogosto jih izkrivlja tudi zavestno filtriranje podatkov v skladu z lastnimi motivi za predstavljanje samega sebe in socialne predstave okolice, ki usmerjajo subjektovo zaznavo in mišljenje (Kovačev, 1994b).

Razvoj samospoznavanja v zahodni kulturi

Pri proučevanju obsežne znanstvene in polznanstvene literature o sebstvu in identiteti se nam običajno zdi, da so filozofi in drugi misleci reševali ta problem že od nekdaj, najverjetneje že od antike dalje. Krewer in Eckensberger (1991) trdita celo, da je mogoče prav s konceptom sebstva nazorno prikazati celotno zgodovino psihologije ter njene najpomembnejše spoznavnoteoretske in metodološke probleme.

Pojem sebstvo omogoča temeljno spremembo v pojmovanju človeka. Sprva so ga namreč pojmovali kot bitje, ki ga je najprimerneje proučevati z naravoslovnimi metodami. Šele spoznanja o obstoju skritega, notranjega in nespoznavnega univerzuma, ki se mu ni mogoče približati s preprostimi laboratorijskimi eksperimenti, so omogočila prehod k pojmovanju človeka kot samorefleksivnega, avtonomnega in aktivnega bitja, ki lahko sprejme odgovornost za svoja dejanja. Sebstvo in jaz sta namreč strukturi, ki omogočata »koherentnost, enotnost in intencionalnost« subjektovega psihičnega dogajanja (Allport, 1943).

Čeprav je problem sebstva in identitete danes eden od temeljnih problemov sodobne psihologije, včasih temu problemu niso posvečali posebne pozornosti. Baumeister (1987) ugotavlja, da se je občutek o enotnosti posameznega človeškega življenja postopoma oblikoval šele v poznem srednjem veku, tj. v času od 11. do 15. stoletja. V zgodnjem novem veku (pribl. od leta 1500 do leta 1800) pa je prišlo do razlikovanja med notranjim in zunanjim sebstvom ter vrednotenja individualnosti.

Človekova sposobnost za samospoznavanje se je razvijala počasi. Njen zgodovinski razvoj bi lahko opredelili kot postopno elaboracijo koncepta sebe kot nečesa skritega, abstraktnega in iluzornega. Subjektovo bit oz. njegovo sestvo so namreč sprva enačili z njegovim vedenjem na manifestni ravni, ki ga je bilo relativno lahko zaznati. Kasneje so ga začeli projicirati v njegovo notranjost in ga razlagati kot vzrok in gibalno vsega zunanjega dogajanja (Kovačev, 1997).

Razvoj samospoznavanja v antiki in srednjem veku

Že antični grški filozofi so poudarjali pomembnost samospoznavanja, vendar je imelo tedaj popolnoma drugačen pomen. Ni namreč impliciralo spoznavanja lastnega sebstva in določanja lastne identitete, ampak je bilo usmerjeno predvsem k prepoznavanju in razvijanju lastnih potencialov. Zadnje omenjeno naj bi posamezniku omogočilo učinkovito opravljanje njegovih dolžnosti (MacIntire, 1981), zato je imelo predvsem funkcionalno vrednost. Namen antičnega imperativa »spoznaj samega sebe« namreč ni bil le spoznavnoteoretski, ampak predvsem etično-pragmatični.

V poznem srednjem veku so se pojavili prvi zametki občutka lastne individualnosti. Toda v primerjavi s samozavedanjem in s samospoznavanjem moderne dobe niso bili posebno izraziti. Identiteta tedaj namreč še ni bila pomemben problem. Hanning (1977) sicer poudarja, da se je v 11. in 12. stoletju že začela diferenciacija značajev, ki so nastopali v različnih gledaliških predstavah in gledali na dramsko dejanje iz različnih perspektiv. Toda njihova karakterizacija še ni implicirala prave individualnosti in na podlagi njihovih opisov jih je bilo težko identificirati.

Na razvoj individualnosti in intersubjektivne diferenciacije je močno vplivala sprememba v krščanski religiji, ki se je nanašala na smrt in posmrtno življenje (Aries, 1981). V zgodnjih konceptih in v eshatologiji krščanstva je bilo odrešenje kolektivno. Šele okoli 12. stoletja se je v krščanstvu razširil koncept poslednje sodbe, ki je poudarjal sojenje individualnim dušam.

V srednjeveški književnosti ni nikakršnih sledov o notranjih bojih, ki naj bi jih doživljali srednjeveški junaki (Baumeister, 1987). Tudi avtobiografije so bile v tem obdobju zelo redke (Weintraub, 1978). S precejšnjo gotovostjo lahko zato trdimo, da se srednjeveški mislec še ni posebej posvečal raziskovanju svojega sebstva. Temeljna funkcija morebitnih introspektivnih usmeritev ni bila poudarjanje lastnega jaza in individualnosti, ampak predvsem svoje dobre prilagojenosti kolektivu ter njegovim normam in vrednotam.

Občutek identitete in zanimanje za njeno proučevanje sta se lahko razvila šele z nadaljnjim razvojem človekove avtorefleksivne zavesti. Posameznik si je počasi pridobil

spodobnost za introspekcijo, za zavedanje lastne ločenosti in drugačnosti od drugih ter enotnosti vsakega posameznega življenja. Ti trije pogoji za razvoj subjektive identitete in individualnosti so bili izpolnjeni šele v poznem srednjem veku (Kovačev, 1997).

Samospoznavanje v novem veku in spremembe v razumevanju sebe

V novem veku se je pojavil pomemben preobrat v pojmovanju samega sebe. Težišče subjektive identitete se je premaknilo z njegovega zunanjšega videza na njegovo skrito notranjost. Abstraktno in skrito sebstvo je bilo mnogo težje spoznati in opredeliti kot prejšnje konkretno in zaznavno sebstvo. Poudarjanje prikritosti realnega sebstva, ki naj bi bilo ločeno od subjektivnih dejanj, pomeni prehod na novo stopnjo v razvoju samospoznavanja.

Preusmeritev pozornosti z manifestnih dejanj, ki jih je bilo relativno lahko prepoznati in opredeliti, na notranjo naravo subjektivega bistva je napovedovala pojav nove kritične samorefleksije in povečan interes za kasnejša temeljna psihološka vprašanja. Po Trillingu (1971) se je ta prehod pojavil v 16. stoletju. Tedaj se je sebstvo prostorsko in funkcionalno ločilo od javnega delovanja (Kovačev, 1997).

Prenos poudarka z manifestnega vidika na latentni vidik je delno pogojevala tudi etimologija besede osebnost (persona). Izraz »persona« namreč v latinskem jeziku pomeni masko. Največkrat so pri tem mislili na tiste maske, ki so jih uporabljali antični igralci za prikazovanje različnih gledaliških likov. Ti seveda niso imeli veliko skupnega z njihovo osebnostjo. Izraz »persona« lahko zato simbolizira manifestno vedenje, ki je pogosto varljivo ter prirejeno željam in pričakovanjem subjektivega družbenega okolja. Navadno je tudi zelo oddaljeno od subjektivega integrativnega osebnostnega jedra, tj. njegovega sebstva, ki tvori bistvo občutka identitete (Kovačev, 1997).

Razlikovanje med manifestno in latentno ravni osebnosti se je verjetno pojavilo v 16. stoletju, saj je bilo to obdobje obremenjeno s sprenevedanjem in s prevaro (Trilling, 1971). Nasprotje med varljivim videzom in skrito realnostjo se je močno izrazilo tudi v literaturi, v politiki in filozofiji, zato zasledimo dvoilične like tako pri Shakespearu kot tudi pri Machiavelliju in Berkleyu. Posebno popularno je postalo gledališče in igranje vlog, kar je ponovno poudarilo dvojnost izraza persona in zbrisalo indikatorje igralčeve identitete.

Težavnost prepoznavanja subjektivega realnega sebstva ter njegovih skritih motivov za prikrievanje lastnega bistva, samoprevaro in varanje svojega družbenega okolja, je povzročila nastanek nove vrednote – iskrenosti. Trilling (1971) poudarja, da je iskrenost tedaj pomenila skladnost med posameznikovim zunanjim (javnim) videzom in njegovo notranjostjo.

Baumeister (1987) ugotavlja, da se je interes za samospoznavanje v Angliji povečal sočasno s pojavom puritanstva. Puritanska doktrina je predpostavljala vnaprejšnjo determiniranost vseh ljudi, ki je pogojevala njihovo večno prekletstvo ali odrešenje. Poudarjala je trdno določenost in nespremenljivost posameznikove usode že takoj ob rojstvu, zato so si ljudje prizadevali ugotoviti, ali so med »prekletniki« ali »izbranci«. Tako so dosegli izredno visoko stopnjo samozavedanja.

White (1960) ugotavlja, da sta postala zavest in samozavedanje v 17. stoletju pomembna koncepta in pomembni vrednoti, zato bi lahko to stoletje imenovali kar »stoletje raziskovanja samega sebe«. Toda zaradi iskanja ugodnih znakov, ki bi lahko pripomogli k prepoznavanju lastne izbranosti, so se puritanci pogosto zatekali k samoprevari (Weintraub, 1978).

Doba romantike je dodatno pripomogla k povečanju želje po samospoznavanju. Poudarek romantične miselnosti je bil namreč na enkratnosti in individualnosti posameznika. Vsakdo naj bi bil dolžan odkriti lastne potenciale in jih uresničiti, kar je povzročilo močno ekspanzijo notranjega sebstva. Anderson (1971) tako ugotavlja, da je bilo »hipertrofirano sebstvo« ena od temeljnih značilnosti romantične literature.

Izredna pozornost, ki jo je romantika posvečala posameznikovi osebnosti, je pripeljala do velikega porasta biografij. Večina literarnih kritikov 19. stoletja je uporabljala literarna dela predvsem za razumevanje osebnosti njihovih avtorjev (Kovačev, 1997).

Do 20. stoletja se je želja po samospoznavanju že močno utrdila v zahodni kulturi. Toda težave, ki spremljejo ta proces, so se še povečale. K temu je pripomoglo predvsem vedno večje zavračanje religije, ki je ponujala vrsto ustaljenih odgovorov na človekova eksistenčna in esencialna vprašanja. Moderni človek se je moral soočiti s številnimi dvomnostmi, ki so močno ovirale njegovo analizo, razlago in razumevanje lastnega sebstva. Danes zato le redki še verjamejo v možnost popolnega razumevanja samega sebe.

Interes za samospoznavanje v sodobni psihologiji

V sodobni psihologiji (posebej v zadnjih tridesetih letih) interes za proučevanje sebstva in identitete stalno narašča. Obsežna literatura o konceptih, kot so npr. samopodoba, samozavedanje, samospoštovanje, samopredstavitev, samoverifikacija, shema sebe, samouravnavanje ipd., potrjuje mnogostranskost teh pojavov. Navedeni koncepti namreč omogočajo osvetlitev sebstva in individualne identitete iz različnih perspektiv (Kovačev, 1992).

Baumeister (1987) poudarja, da so problemi, ki se pojavljajo pri subjektivem iskanju lastne identitete, rezultat premikov v procesih samoopredeljevanja. V srednjem veku so identiteto opredeljevali relativno preprosto in precej naravnost, saj je bila posamezniku dodeljena že ob rojstvu, lahko pa se je tudi spremenila na podlagi njegovega enkratnega dosežka. Tako pridobljena identiteta je potem ostala stabilna in se v posameznikovem življenju ni več spreminjala.

V nasprotju s srednjeveškim opredeljevanjem sebstva in identitete temeljijo moderni načini njunega določanja na težavnih in nestabilnih procesih samoopredeljevanja, ki vključujejo nujnost izbire med različnimi alternativami in odsotnost splošno veljavnih smernic. Subjekt v obstoječi družbeni realnosti ne najde splošnih in neovrgljivih vrednot, ki bi mu olajšale odločitve pri določanju lastne identitete, zato predpostavlja, da obstajajo te vrednote v njegovi notranjosti, tj. v njegovem sebstvu. Svoj občutek identitete gradi na teh notranjih merilih, ki jih skuša poiskati v sebi, ali pa si jih preprosto izmisli.

Zaključek

Tap (1980) opredeljuje občutek identitete kot subjektivno zaznavanje samega sebe kot istega človeka, ki ostaja v času identičen samemu sebi. Ta občutek naj bi se asimiliriral v sistem občutkov in predstav, s katerimi se sebstvo specificira in singularizira. Tako naj bi bila subjektivna identiteta tisto, kar ga dela enakega samemu sebi in drugačnega od drugih. Omogočala naj bi mu občutenje enkratnosti in neponovljivosti lastne eksistence kot osebkova in družbene osebnosti z določenimi vlogami in funkcijami v družbi.

Subjektivna identiteta je po Tapu (1980) to, kar ga opredeljuje ter mu omogoča samoopredeljevanje in prepoznavanje samega sebe. Podobno razmišlja tudi Mussen (1980), ki opredeljuje identiteto kot sestavljeno mentalno strukturo, ki ima včasih kognitivni in afektivni značaj in vključuje subjektivno zaznavo samega sebe v smislu lastne drugačnosti od drugega in konformnosti samemu sebi. Njegovo vedenje, njegove potrebe, njegova motivacija in njegovi interesi naj bi namreč kazali zadostno stopnjo notranje koherentnosti.

Pri proučevanju individualne identitete se pojavlja precej težav, saj uporabljajo različni avtorji ta izraz precej pogosto, vendar ga največkrat ne opredeljujejo enako. Pogosto tudi posvečajo več pozornosti enemu od njenih vidikov in pri tem zanemarjajo druge. Možnosti za opisovanje samega sebe in designata za reflektivno samoopredelitev so namreč neizčrpne (Frey in Hausser, 1987).

V človeškem besednjaku obstaja vrsta pridevnikov, ki se nanašajo na različna področja posameznikovega bivanja in delovanja (npr. na telesne značilnosti, sposobnosti, čustvena

stanja, želje, motive, načrte ipd.) ter omogočajo njegovo identifikacijo (Kovačev, 1993; Kovačev, 1994a). V vsakdanjem življenju je tako identificiranje precej učinkovito, toda znanstveni pristop k proučevanju identitete temelji na določanju ožjega izseka iz multidimenzionalnega prostora, zapoljenega z identifikacijskimi atributi. To omogoča oblikovanje ožjih identifikacijskih kategorij. Na podlagi njihovega proučevanja je mogoče določiti eno od subjektivih številnih mogočih identitet.

Kovačeva (1997) poudarja, da uporabljajo različni avtorji različne izraze za označevanje individualne identitete. Najpogosteje govorijo o osebni, osebnostni, individualni ali subjektivni identiteti kot o subjektivnem izkustvu identitete (Krappmann, 1971; Neubauer, 1976; Luckmann, 1979; Nunner-Winkler, 1985), o občutenju identitete (De Levita, 1971), o smislu identitete (Harre, 1983), o egoidentiteti (Erikson, 1968), o sebstveni identiteti (Reck, 1981), o shemi sebstva (Markus, 1977) ipd. Vsi omenjeni izrazi označujejo pojave, v katerih določena oseba identificira samo sebe oz. svoje sebstvo ali njegove različne vidike iz notranje perspektive (Frey in Hausser, 1987). Terminologija, ki jo uporabljajo različni avtorji, je odvisna od vrste psihičnih procesov, ki jim namenjajo več pozornosti, vendar se vse njihove raziskave osredotočajo na subjektivno izkustvo in refleksijo samega sebe, lastnega bistva in lastne specifičnosti.

Individualna identiteta je sistem multiplih identitet in na njeni raznolikosti temelji tudi bogastvo njene dinamične organizacije. Pojem sebstvo namreč združuje več področij in se nanaša na več vidikov posameznikove eksistence in esence. Najpomembnejši so: njegov telesni obstoj in modus tega obstajanja, njegova simbolična predstavitev s poimenovanjem, njegov izvor in njegove korenine, njegove pravice in dolžnosti, pozicije in vloge ipd. Njegova identitetna raznolikost največkrat pripomore k njegovemu notranjemu bogastvu, vendar lahko v skrajnih primerih resno ogrozi njegovo identiteto. Človek namreč zaradi osredotočanja na to, kar ima, pozabi na to, kdo je (Kovačev, 1997).

Literatura

- Allport GC (1943). The ego in contemporary psychology. *Psychological Review*, 50, 451-478.
- Andreson Q (1971). *The Imperial Self*. New York: Alfred A. Knopf.
- Aries P (1981). *The Hour of our Death*. New York: Alfred A. Knopf.
- Baumeister RF (1987). How Self Became a problem: A psychological review of historical research. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52 (1), 163-176.
- Blasi A (1988). Identity and the development of the self. V: D. K. Lapsley, F. C. Power (Izd.). *Self, Ego, and Identity: Integrative Approaches*. New York: Springer-Verlag.
- De Levita DJ (1971). *Der Begriff der Identität*. Frankfurt: Suhrkamp.

- Epstein S (1973). The self-concept revisited or a theory of a theory. *American Psychologist*, 28, 405-416.
- Frey HP, Hausser K (1987). *Entwicklungslinien sozialwissenschaftlicher Identitätsforschung*. V: H.-P. Frey, K Hausser (Izd.). *Identität*. Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag.
- Erikson EH (1968). *Identity: Youth and Crisis*. New York: Norton.
- Hanning RW (1977). *The Individual in the Twelfth-Century Romance*. New Haven, CT: Yale University Press.
- Harré R (1983). *Personal Being*. Oxford: Blackwell.
- Kovačev AN (1991). Slepilo znanosti in utvare marionet, *Anthropos*, 23 (4-5), 246-253.
- Kovačev AN (1992). The cognitive modelling of the I and its reflection in spatial constructions. XXV International Congress of Psychology, Brussels, Belgium.
- Kovačev AN (1993). Kretnja kot komunikacijski dej in kot sredstvo samoizražanja. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kovačev AN (1994a). Individualna in kolektivna identiteta ter njuno spreminjanje v osebostnem razvoju posameznika in v družbenih spremembah. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- Kovačev AN (1994b). Le rôle des représentations sociales et des cognitions sociales en recherche interculturelle de l'identité. Ve Congr s International de l'ARIC. Confrontation Théorie - Pratique dans l'interculturel. 26-30 septembre, 1994, Sarrebruecken.
- Kovačev AN (1997). Individualna in kolektivna identiteta. Ljubljana: Visoka šola za zdravstvo.
- Krappmann L (1971). *Soziologische Dimensionen der Identität*. Stuttgart: Enke.
- Krewer B, Eckensberger LH (1991). Selbstentwicklung und kulturelle Identität. Nr. 147. *Arbeiten der Fachrichtung Psychologie*. Universität des Saarlandes.
- Luckmann T (1979). Persönliche Identität, soziale Rolle und Rollendistanz. V: O. Marquard K Stierle (Izd.), *Identität*. München, 293-313.
- MacIntyre A (1981). *After Virtue*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- Markus H (1977). Self-schemata and processing information about the self. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35, 63-78.
- Mussen P (1980). La formation de l'identité. Découvertes psychologiques et problèmes de recherche. V: *Identité individuelle et personnalisation*. Colloque international, Toulouse: Privat.
- Neubauer WF (1976). *Selbstkonzept und Identität im Kindes- und Jugendalter*. München: Profil.
- Nunner-Winkler G (1985). Identität und Individualität. *Soziale Welt*, 36, 466-481.

- Reck S (1981). Identitaet, Rationalitaet und Verantwortung. Frankfurt.
- Sarbin TR, Scheibe KE (1983). Studies in Social Identity. New York: Praeger.
- Tap P (1980). Introduction. V: P. TAP (Izd.), Identités collectives et changements sociaux. Colloque international. Toulouse: Privat, 11-15.
- Trilling L (1971). The Opposing Self. New York: Viking.
- Weintraub KJ (1978). The Value of the Individual: Self and Circumstance in Autobiography. Chicago: University of Chicago Press.
- White LL (1960). The Unconscious before Freud. New York: Basic Books.